

ANDERS DENKEN

Opgegroeid in de veilige zekerheden van het katholiek geloof ben ik na tachtig jaar op sommige punten een "andersdenkende" geworden. Ik kan meevoelen met hen voor wie het in deze 21^e eeuw niet meer mogelijk is langs de oude vertrouwde lijnen te denken. Ik denk met hen mee en dit anders-denken mondde uit in enkele gedachten die ik hieronder weergeef. Het is geen afgerond geheel; de gedachten staan wat los van elkaar. Ze zijn niet allemaal even brilliant, maar voor mij zijn ze van betekenis. Wie er belang in stelt mag meelesen; ik ga graag een discussie aan.

Pieter Rijnja, december 2007

Acht gedachten:

1. *Hoezo anders ?*
2. *Misverstanden*
3. *Religie.*
4. *Een vertekening*
5. *De Bijbel, woord van mensen.*
6. *Levens einde: mag het ?*
7. *Einde of nieuw begin ?*
8. *Een beeld van God.*

* * *

1. Hoezo anders ?

Gedachten zijn vrij. In tegenstelling tot de denker zijn ze aan geen tijd, plaats en toestand gebonden. Maar de vrijheid heeft grenzen. Zodra een paar mensen merken dat ze hetzelfde denken en dat hun gezamenlijke visie waarde heeft voor de groep, zijn ze bereid zich aan die visie te binden. Ze delen de waarde met elkaar en met de volgende generatie. Zo zijn tradities geboren als dragers van een idee dat van blijvende waarde is; levend gehouden door afspraken en gedragscodes. Er ontstonden instituties om de traditie, ideeën en leefregels te beveiligen tegen de tanden des tijds. Voorbeelden van die instituties zijn de kerken, bij uitstek de hoeders van blijvende waarden. Wie lid is van een kerk, aanvaardt de inperking van zijn vrijheid van denken. Je kunt leerstellingen en regels overdenken en er met elkaar over praten, maar ze staan niet ter discussie. Kerkelijke normen en waarheden zijn onveranderlijk; ze hoeven dus ook niet getoetst te worden aan veranderingen in het tijdsbeeld. Dat is hun kracht (ze kunnen het lang volhouden) maar uiteindelijk hun zwakte: normen, waarden en waarheden die niet meer passen in een veranderend tijdsbeeld verliezen hun betekenis en verdwijnen vanuit de levende cultuur naar musea en geschiedenisboeken.

Inmiddels bestaan al die tradities en ideeën uit gedachten, en gedachten zijn vrij. De inperking van die vrijheid is vrijwillig en niet erfelijk. Ouders kunnen nog zo bezielde zijn van idealen, hun kinderen hoeven hen daarin niet te volgen. Een kind van katholieke ouders is niet meer automatisch een katholiek kind. Het heeft naast de ouderlijke ideeën heel wat meer inspiratiebronnen tot zijn

beschikking: het wordt door (leef)tijdgenoten en media overspoeld met telkens weer nieuwe visies en ideeën. Het heeft keus en kan anders kiezen. Die keuzevrijheid is winst, al is de prijs misschien hoog wanneer waardevolle tradities verloren gaan. We weten niet, of de nieuwe ideeën de plaats kunnen innemen van de oude tradities. Een echte levensvisie die drager is van waarden en richting geeft aan het denken en doen, moet kunnen rijpen. Daarvoor is voeding nodig én tegendruk, in elk geval: tijd. Vluchtige gedachten, die morgen door andere vervangen worden, ondermijnen de kracht van gevestigde waarden.

Als dragers van de traditionele waarden staan wij ouderen voor een dilemma. Wij willen niet star blijven denken langs de geplaveide paden, als de verandering van tijd andere wegen wijst. Tegelijk willen we wel de bestaande waarden eerbiedigen, voor zover die inderdaad van waarde zijn. De andersdenker wil niet meewaaien met de waan van de dag, hij bezint zich op de geschiedenis en zoekt naar inzicht in de motieven van de eigen tijd. Van beiden, verleden en heden, moet de denker (ook en juist de andersdenker) de tekens verstaan.

2. Misverstanden

Gedachten zijn vrij. Zij ontglippen (meestal) aan de waarneming van de omstanders. Gelukkig kunnen wij wel gedachten uitwisselen met behulp van **tekens** die dragers zijn van **betekenis**. De tekens zelf zeggen niets; de inhoud wordt verstaan door hen die de betekenis kennen. Dit onderscheid tussen het teken en de betekenis is van groot belang; uit de verwarring van die twee zijn veel misverstanden voortgekomen.

Een veelgebruikt teken als voertuig van communicatie is de gesproken of geschreven **taal**. Met woorden verstaan twee mensen elkaar, mits ze allebei dezelfde betekenis aan die woorden geven. Zo nee, dan is er een misverstand (1). Gaat het over concrete zaken zoals een boom of een stoel, dan is de betekenis meestal wel duidelijk; komen er meer abstracte dingen ter sprake, dan staat niet bij voorbaat vast dat spreker en hoorder in een woord dezelfde betekenis verstaan. Nog moeilijke wordt het als we praten over spirituele thema's en daarbij het kerkelijk jargon gebruiken. De kans is groot dat de hoorder zich een ander beeld vormt dan de spreker bedoelde. Alweer een bron van misverstand (2); er bestaan vele voorbeelden van.

Mooie tekens met een betekenis zijn de **verhalen** die de mensen elkaar vertellen. Elk volk heeft zo zijn heldenstories die vertellen hoe dapper de voorouders waren. Het is niet eens belangrijk of de verhalen historisch zijn; als je maar niet twijfelt aan de dapperheid blijven wij het verhaal voor waar vertellen, want de betekenis is wáár.

Toen in een ver verleden in het diersoort Mens iets van zelfreflectie ontwaakte en mensen zich bewust werden van de omringende wereld, zullen zij er weinig van begrepen hebben. Er was regelmaat die zekerheid bood: dag en nacht, zomer en winter, en er was chaos: mislukte oogst, ziekte, ongeval en dood. Om er iets van te begrijpen hebben de mensen herkenbare tekens bedacht die aan de onbegrepen dingen betekenis gaven. De sterrenhemel werd een koepel, de aarde een vruchtdragende moeder, de zon een macht die andere machten te boven ging. In de loop van vele eeuwen zijn aldus de verhalen ontstaan die de strekking hadden, betekenis te geven aan

dingen die zonder die verhalen onbegrijpelijk zijn. Ook de menselijke ervaringen van liefde of haat, moed, angst, trouw, vreugde of verdriet hebben talloze verhalen opgeleverd. De goede en kwade kansen werden in handen gelegd van geesten en demonen. Zo werden de goden geboren en met hen een hele mythologie, die zich in de loop van de eeuwen steeds uitbreidde en verfijnde.

Gaandeweg werden aan de goden alle onbegrepen dingen toegeschreven: het ontstaan van de wereld en van het leven, vruchtbaarheid en dood, voorspoed en rampen, het lot van de mensen als volk of als individu; de thema's zijn onbegrensd.

Het was de tijd dat de overdracht van ideeën vooral mondeling gebeurde; de verhalen konden worden onthouden en gaven concrete vorm aan abstracte gedachten. Ze wortelden meestal in de eigen leefwereld van de mensen en waren vaak duurzamer dan die leefwereld, die immers voortdurend verandert. Zo kon het gebeuren dat de beelden die in de verhalen worden gehanteerd na een tijd niet meer begrepen worden. Vooral de verhalen met een religieuze betekenis kunnen hardnekkig zijn en de wereld van hun ontstaan overleven. Ook hierdoor zijn veel misverstanden (3) ontstaan. Een enkel voorbeeld van wat ik bedoel: ooit hebben volgelingen van Jezus na zijn dood begrepen dat die dood niet het einde was. Zij hebben dat uitgedrukt met een beeld dat in hun tijd begrepen werd: het verhaal van de verrijzenis. Die taal wordt nu niet meer begrepen maar het verhaal leeft nog steeds. Wij weten er eigenlijk geen raad mee.

Als verhalen méér werden dan dragers van een betekenis, kon het gebeuren dat die betekenis verdween achter het verhaal. Het verhaal werd zelf de betekenis: werd gezien als een weergave van feiten, als informatie over een gang van zaken. Mythen werden verstaan als geschiedenis. Hier zijn zeer veel misverstanden (4) uit voortgekomen die tot op de dag van vandaag voortleven.

Bijbelverhalen en theologische bespiegelingen zijn ons als feitelijkheden voorgehouden, terwijl het niet meer zijn dan voorstellingen, *ver-beelding* van dingen die moeilijk te beschrijven zijn of waar we gewoon niets van weten. Men kan zich met behulp van de beelden een voorstelling maken van de werkelijkheid, maar die is niet aan de verhalen verbonden: is *niet aan de tekens geketend*.

Zoekend naar de werkelijkheid achter het verhaal moeten we de ketens breken, de tekens achter ons laten en een omschrijving van de werkelijkheid vinden die voor ons bevattelijk is. Soms kunnen we dankbaar gebruik maken van wat al vóór ons is bedacht, soms kàn dat niet omdat die voorbedachte beelden niet meer passen in het cultuurbeeld van onze tijd. En dat is met veel bestaande beelden het geval; misschien is dit wel dé grote oorzaak van de huidige massale geloofsafval.

Moeten we dan maar de verhalen achter ons laten, de bijbel en de geloofsinhoud

"ontmythologiseren"? Nee, zeker niet ! De verhalen zijn ons maar al te goed bekend en ze zijn dragers van rijke gedachten. We moeten alleen het misverstand uit de weg ruimen, dat ze een beschrijving geven van een (al dan niet historische) werkelijkheid, als waren het krantenreportages waar wij in onze cultuur aan gewend zijn. Elk verhaal zou vertaald moeten worden in denkcategorieën van onze tijd, en dat zou telkens opnieuw moeten gebeuren. Een duurzame taak voor de predikanten, de theologen en de auteurs van instructieve boeken

Dat wij ons losmaken van de *voorstelling* van zaken die ons door de kerk en de traditie worden aangereikt, wil niet zeggen (want dat zou het ergste misverstand zijn!), dat wij die zaken zelf ontkennen. We kunnen in God geloven, ook als het beeld dat wij van hem hadden voor ons onbruikbaar geworden is. We blijven ethische normen handhaven, ook als wij geen zicht meer hebben op een god met ge- en verboden, noch uitzicht op een hiernamaals met loon of straf. Het mensenleven blijft rijk en zinvol, ook als we het vermoeden hebben dat het met de dood definitief is afgelopen. De motieven zullen alleen nieuw geformuleerd moeten worden, misschien ook wel weer in beelden en tekens, die op hun beurt maar tijdelijk van betekenis zullen zijn.

3. Religie

Het besef van dingen die ons teboven gaan vond een weg naar verhalen over **goden**: onzichtbaar, on-(be)grijpbaar, men kent ze niet, men erkent ze in "geloof". Steeds opnieuw heeft men getracht, het vage godsidee nader in te vullen, concreet en bespreekbaar te maken. Er zijn vele godsbeelden opgekomen en weer weggezaakt, godsdiensten zijn gekomen en gegaan, met hun theologieën en structuren, tempels, ceremonies, gezangen en gebruiken. Ze werden allemaal bedreigd door wat hierboven werd gezegd van "geketende tekens": als een gevonden betekenis in tekens en teksten wordt vastgelegd die daarna niet meegroeien met het gevoel van de mensen, verliest ze haar inhoud. Zo zijn veel religies in de geschiedenis verdwenen.

Het lijkt erop, dat iets dergelijks gaande is met het Christelijke geloof. Ooit begonnen als een bezielende beweging van vrije mensen is dat geloof in de loop van 20 eeuwen zwaar beladen geraakt met keiharde waarheden en bindende zienswijzen. Geloof betekent nu voor veel christenen aanvaarding van kerkelijke uitspraken en interpretaties, onderwerping van het verstand aan de van hogerhand gegeven Waarheid, of we het ermee eens zijn of niet. Een goed christen weet precies wat hij **moet** geloven over God en de aan Hem toegeschreven eigenschappen, zijn schuldigheid als mens tegenover God en de redding door Jezus gebracht, de Genade, de Sacramenten, de leiding van God over elk mensenleven en over het wereldgebeuren als geheel, en nog veel meer. Concreet is dit alles vormgegeven in een structuur: in de Kerk met haar leergezag, traditie, gebruiken, teksten, liturgie. Voor mensen aan wie dit van jongsafaan is bijgebracht zijn dit zeer fundamentele zaken die zij niet makkelijk loslaten.

Maar als we met Kuitert kunnen zeggen: *alle spreken over boven komt van beneden, ook de uitspraak dat iets van boven komt*, dan vervaagt wel het sacrale karakter van de kerkelijke leer. We kunnen die leer en allerlei geloofsuitspraken blijven volgen; dan houden ze voor ons hun betekenis. We kunnen ze ook in twijfel trekken want het is allemaal mensenwerk, misschien heel waardevol, maar mensen kunnen zich vergissen. Wat in vroeger tijd voor waar werd gehouden, heel het stelsel van lering, teksten, tradities en gebruiken van de kerk, hoeft het in een andere tijd niet te zijn. Deze dingen hebben een geschiedenis, zijn ooit opgekomen en kunnen weer verdwijnen.

Wat kennelijk niet kan verdwijnen is het in mensen onverwoestbare besef, dat er in de wereld meer is dan wij met zintuigen kunnen waarnemen en met de rede kunnen vatten. Dat besef moet ons met al onze wijsheid en kennis bescheiden maken: we weten niet hoeveel we niet weten !

Soms zijn mensen toegerust met bijzondere gaven waardoor zij meer zien of voelen dan anderen. Zij kunnen zich vergissen of hallucineren, maar misschien is wat zij zien wel heel reëel. Deze mensen zouden dan onze meesters moeten zijn. Soms ook is een groep mensen tot meer in staat dan de afzonderlijke leden. Het is mogelijk dat een volk een inzicht verworven heeft waar een individu niet aan toe komt. Er kunnen aldus gebruiken en verhalen zijn ontstaan die ons onwaarschijnlijk voorkomen maar wel aan een werkelijkheid beantwoorden. Omdat we zo beperkt zijn in onze capaciteit, moeten we dat niet uitsluiten. Bij al onze kritiek ten aanzien van traditionele voorstellingen moeten we ruimte open houden voor de dingen die ons te boven gaan. We kijken en luisteren met respect naar de mensen die in die ruimte stonden: die leefden in het teken van geloof en vertrouwen.

Eenzelfde respect is nodig voor het idee van "openbaring", waarmee bedoeld wordt op de goddelijke ingeving die ten grondslag kan liggen aan gewijde teksten. Openbaring is niet aantoonbaar, het tegendeel evenmin. Tegenover hen die er in geloven past op z'n minst een eerbiedig zwijgen.

4. Een vertekening

Een voorbeeld van de wijze waarop een teken en het betekende van functie kunnen wisselen zien wij in de katholieke visie op de Eucharistie. Het oorspronkelijke idee is, dat in de vierende gemeente Jezus present gedacht wordt. Men hanteert daarbij een *teken*: brood en wijn. De presentie wordt ermee *betekend*. In de RK kerk is die betekenis verschoven naar het teken: de katholiek ziet het brood (en de wijn) niet als een *teken* van Jezus' presentie maar als *het betekende*: het houdt op brood en wijn te zijn en *is* vanaf nu het lichaam van Christus. Ook na de viering houdt het voormalig brood zijn nieuwe functie en het krijgt dan ook de eer en aanbidding die God toekomt. De God die zich op aarde gemanifesteerd heeft in de persoon van Jezus, is in elke katholieke kerk present bij de mensen, een aanwezigheid die het begrip 'betekenis' verre te boven gaat. Er is rond deze "reële aanwezigheid" een uitgebreide cultus gegroeid die in sterke mate bepalend is voor de praktijk van de katholieke eredienst.

Deze RK opvatting verdient respect, al is het maar omdat ze door zovelen en gedurende zoveel eeuwen wordt gedragen, tot op vandaag. Zelf heb ik er lange tijd in geloofd, tot ik inzag dat het hier niet om een werkelijkheid gaat maar om een teken dat verwijst naar een werkelijkheid, zoals dat ook met de andere sacramenten het geval is. In de protestantse kerken hanteert men het teken nog wel als zodanig en ik zie daarin de werkelijke betekenis van de Eucharistie: het samen eten van een eenvoudig maal *betekent* de verbondenheid van de gemeente met elkaar en met hun Heer. Dat teken is uit het leven gegrepen: ook nu nog wordt de eettafel dagelijks in veel gezinnen beleefd als teken van verbondenheid met elkaar.

5. De Bijbel, woord van mensen

Het is voor ons moeilijk voor te stellen, maar duizenden jaren lang konden geschreven teksten niet anders dan met de hand gecopieerd worden. Een boek was een kostbaar bezit, met zorg behandeld

en met achting omgeven. Omdat alleen belangrijke teksten in aanmerking kwamen te worden gecopieerd, kon men ervan uitgaan, dat het boek een belangrijke inhoud had. Sommige teksten hebben de eeuwen overleefd, hetzij doordat ze op duurzaam materiaal waren vastgelegd (steen, perkament), hetzij doordat ze telkens opnieuw werden gecopieerd. De Hindoes hadden en hebben hun Veda's, de Egyptenaren hun Dodenboeken, de Joden hun Bijbel, later de Arabieren hun Koran. Zo zijn wij aan het betekenisvolle verhaal gekomen, dat deze teksten heilig zijn, vanuit de wereld der goden tot ons gezonden om ons de wil van die goden te openbaren. Zo werd de Bijbel het Woord van God.

Inmiddels komt wel elk woord in de Bijbel "van beneden", het is door mensen gezegd en geschreven. Er zijn mooie woorden bij, bezielend en inspirerend, getuigend van wijsheid, goedheid, liefde, vroomheid. Die teksten geven de Bijbel zijn waarde, ook voor ons, naast de andere waardevolle teksten uit de wereldliteratuur waar wij in onze cultuur van mogen genieten.

De Bijbel, althans de Tenach, het "Oude Testament" bevat daarnaast ook teksten van heel andere aard: de geschiedenis van het joodse volk met zijn stamgod. Deze teksten waren voor de joden heilig, omdat zij de vestiging in het land Palestina legitimeerden. Het land was hun door hun god belófd, dus zij hadden het recht (ja, de plicht) de bewoners te verdrijven of te doden. Oorlogen worden gewonnen want die god is met ons en heeft ons bevolen de vijand te vernietigen. Met beroep op deze teksten legitimeert de huidige staat Israël nog steeds zijn daden ten opzichte van de Palestijnen en het gezag van de Bijbel staat er borg voor, dat die daden door velen in de westerse wereld worden goedgepraat. Alleen al hierom zou men de betreffende bijbelpassages moeten durven wraken. Zij vervuilen het heilige boek. Hier "Gods woord" in horen is blasfemisch. Omwille van de prachtige gedichten, de bezielende teksten en de culturele betekenis na zoveel eeuwen van gebruik geniet de Bijbel terecht een hoog aanzien. Dat aanzien zou aanzienlijk stijgen, als het maar duidelijker zou zijn dat mythen geen feiten beschrijven, en als de vervuilende stukken maar geschrapt konden worden.

De christenen kennen naast de Tenach nog het "Nieuwe Testament": diverse teksten die in de tweede helft van de eerste eeuw ontstonden rond de persoon van Jezus van Nazareth. Het is een selectie uit een veel groter aanbod van geschriften die toen de ronde deden; sommige daarvan komen pas nu aan het licht. De prille Kerk bepaalde, welke teksten tot de Bijbel doordrongen en zij claimde daarbij de leiding van de Heilige Geest. Een blik op twintig eeuwen kerkgeschiedenis geeft wel ruimte voor twijfel aan die leiding. De beweging rond Jezus heeft veel meer schakeringen gekend; het is jammer dat die niet in onze kerktraditie voortleven.

De vier Evangelies hebben de literaire vorm van geschiedschrijving en dat heeft veel misverstand gewekt. Het zijn getuigenissen hoe in de prille kerk over een aantal dingen werd gedacht, betekenisgevende verhalen vanuit de toenmalige denkwereld, waarvan nu niet altijd de betekenis duidelijk is. Wie deze verhalen als geschiedschrijving ziet in de zin waarin wij dat begrip nu verstaan, komt op een dwaalspoor.

Veel teksten, en in het bijzonder de Brieven in het NT, zijn gedateerd en geadresseerd. Gedateerd omdat ze het denken weergeven van mensen in die tijd, steunend op inmiddels achterhaalde

inzichten, geadresseerd omdat ze gericht zijn tot bepaalde groepen mensen en zaken bespreken die in die groepen van belang waren op een wijze die toen gangbaar was. Wij kunnen over de schouders der geadresseerden meelesen, ons steeds afvragend of de geschriften voor ons relevant zijn.

Een pijnlijk slachtoffer van het misverstand rond het begrip "Gods Woord" is de houding van sommige christenen tegen homoseksuele mensen. De paar teksten die aan die houding voeding geven zijn duidelijk geadresseerd en gedateerd, hebben betrekking op specifieke historische situaties. Deze teksten hebben niets te maken met de problematiek van onze medemensen wier natuurlijke aanleg hun geen keus laat. Dat zouden zeker zij moeten zien voor wie de Bijbel Gods woord is en voor wie God Liefde is.

6. Levens einde, mag het ?

Een sterfgeval brengt rouw en droefenis teweeg, vooral de dood van jonge mensen. Een onverwachte dood wordt terecht als een ramp ervaren. Om het leven te beschermen (een van de drijfveren van de evolutie) zijn wij toegerust met een afweer tegen de dood: wij vrezen onze dood van nature en dus ervaren wij de dood van anderen als ongewenst: ons mag het voorlopig niet gebeuren. In de bijbel wordt ons dan ook de dood voorgesteld als straf voor de zonde en wij worden geacht te hunkeren naar de bevrijding daarvan.

Maar inmiddels is de sterfelijkheid wel een zegen voor het leven. Het leven dat zich steeds vernieuwt, ontwikkelt en groeit, kan slechts bestaan als er ook gestorven wordt. Stenen sterven niet; want ze leven niet. Alles wat leeft gaat vroeg of laat dood: sommige microben al na een paar minuten, sommige bomen trotseren de eeuwen. Aangezien mutaties alleen maar plaatsvinden bij nieuwe generaties, zijn kortlevende soorten bevoorrecht boven de langlevende: ze kunnen zich sneller ontwikkelen. Daardoor zijn insecten zo snel resistent tegen bestrijdingsmiddelen: dankzij hun snelle dood.

Wij mensen mogen niet klagen. Hoe verschrikkelijk ook de dood van een kind is, velen van ons mogen toch hun kinderen, zelfs hun kleinkinderen zien opgroeien. Dat oude mensen sterven is zeker geen ramp; zij mogen plaats maken voor de volgende generatie. Met deze algemene constatering wordt natuurlijk niets afgedaan aan het verdriet dat een overlijden teweegbrengt; oude mensen kunnen ons heel lief zijn en hun sterven een groot verlies.

Uit de natuurlijke afweer tegen de dood vloeit de afspraak voort, dat we elkaar niet doodslaan, ja zelfs dat we elkaar zolang mogelijk in leven houden. Dat ging eeuwenlang goed, vooral als gevolg van onze onmacht; je kon een drenkeling redden, maar bij een dodelijk zieke stond je machteloos. Tot voor kort. De medische macht groeit met de dag; er zijn bijna geen kwalen meer waar je aan kunt sterven. Het *Lang zal ie leven* wordt werkelijkheid, en dat is geen pretje, persoonlijk en maatschappelijk. Voor steeds meer mensen betekent verlenging van leven verlenging van lijden; de samenleving heeft problemen met onbetaalbare pensioenen en de onmogelijkheid tot passende verzorging. Een oplossing is niet in zicht; integendeel: de medische wetenschap schrijdt voort. Als

eindelijk een verlossende ziekte zich meldt, is er altijd wel een geneesmiddel voorhanden. De arts die dan niet naar dat middel grijpt maar de natuur laat doen wat ze moet doen, loopt de kans op strafrechtelijke vervolging. Want we hadden afgesproken dat we elkaar niet zouden doden. Christenen voegen daar nog aan toe, dat het leven in Gods hand ligt; daar moet je van afblijven. Het is maar de vraag, of wij zo over God moeten denken: als iemand die heerst over alle dingen, die ieder leven en de hele wereld bestuurt en boos is als er iets gebeurt dat hij niet zelf bedacht heeft. Ik kom hieronder nog nader op het Godsbeeld terug. Ik wil nu stellen, dat God niet over dood en leven gaat. Hem past geen verwijten als een vliegtuig neerstort, noch dank als er iemand van gered wordt. Aan de ramp en de redding zijn anderen debet. In gelijke tred met de medische macht die leven behoudt zou het recht moeten toenemen om het af te ronden. Reeds groeit er een euthanasie-praktijk die met veel waarborgen is omgeven; reeds jammeren de tegengeluiden over het hellend vlak waar we op terechtkomen. Inderdaad schuilen hier grote gevaren van misbruik. Het zoeken is naar middelen om dat te voorkomen. Toch zal het nodig zijn, de mogelijkheid tot een waardig levenseinde verder te verruimen. Tot die mogelijkheden zal ook moeten gaan behoren de deskundige hulp bij een zelfgekozen einde.

7. Einde of nieuw begin ?

Over het hiernamaals, het leven na de dood, is heel veel gedacht, gezegd en geschreven. Het is ook niet niks: een levend persoon houdt opeens op te bestaan; waar is hij heen, waar ga *ik* straks heen? Omdat niemand op deze vragen het antwoord weet, grijpen we naar het beproefde middel: we zoeken voor het onbekende een betekenis in tekens: in mythen en verhalen. De wereldliteratuur staat er bol van: schimmenrijk, spiritisme, reïncarnatie, enzovoort. Van alle verhalen is vooral een voorstelling in ons christelijke bewustzijn levend gebleven.

Omdat onze gedachten vrij door tijd en ruimte kunnen zwerven en wij in de droom van alles kunnen beleven terwijl ons lichaam ligt te slapen, is de voorstelling niet vreemd, dat bij onze dood de geest, de persoonlijkheid (de "ziel") een eigen leven tegemoet gaat, los van het dode lijf. Dit verhaal raakte in de loop der tijd steeds verder ingevuld. Het hiernabestaan is "eeuwig" en moet dus los staan van de tijd. Het heeft geen fysieke lokatie dus moet los staan van de ruimte, dus ook los van beweging of voortgang. De ziel heeft bovendien een potentie die ze tijdens het aardse leven niet had: zij kan God ervaren. In deze herlevende (ander woord: verrezen) toestand is de ziel, hoewel niet levend in de tijd, toch in staat tot geluk en tot lijden. Welk van die twee haar/zijn deel wordt hangt af van het voorbije leven: het eeuwig leven is de resultante van onze goede en slechte daden. Ons wacht een oordeel en dan een eeuwige beloning of eeuwige straf.

Aldus de zienswijze van veel gelovigen. Velen zijn gestorven met dit vooruitzicht, en we mogen hopen dat het een sterven was in vertrouwen op Gods genade. Klanken van deze aard worden op veel uitvaarten vernomen en zij bieden troost aan nabestaanden. We moeten deze zienswijze dan ook zeker niet bestrijden. Ik was ooit zeer geroerd door een tekst op een kindergrafje:

*Vreselijk groot is dit gemis,
maar een troost is dat wij weten*

dat zij in de hemel is.

De ouders van dit kind hadden hier een grote steun aan, en zij hadden helemaal gelijk. In die zin is het verhaal over het hiernamaals dan ook volkomen wáár.

Inmiddels mogen we wel weten dat het een verhaal is, een teken; het kan geen beschrijving zijn van een harde werkelijkheid, want die kennen wij niet. Het is een zeer oud verhaal, het wordt (in varianten) al gevonden in Vedische en Perzische geschriften van ver vóór onze jaartelling en kwam langs omwegen (niet via de Joodse Bijbel) in het Christendom terecht. Misschien komt het voort uit onvrede dat de dode echt weg is: hij moet toch ergens zijn? Of met het rechtsgevoel als het goede onbeloond en het kwade ongestraft zou blijven. Of met het verlangen, de gestorven geliefde terug te zien, of met de hunkering van de gelovige die zijn leven lang God gezocht heeft: ik zal Hem zien met eigen "ogen". Velen zijn met dit heerlijke vooruitzicht gestorven en we mogen hopen, dat dit verhaal levend gehouden wordt onder de mensen als positief uitzicht op het sterfbed.

Een goed verhaal dus, maar is er een zodanige werkelijkheid ? Geen levende weet het, en vermoedelijk geen dode ook, want het verhaal is wel zeer onwaarschijnlijk. Hoe moet ik mij een persoonlijke denkende geest voorstellen zonder hersens, hoe een liefde zonder hart, hoe een bestaan, een ervaring van geluk of leed buiten de tijd en de ruimte? Waarom zouden alleen mensen voortleven en de min of meer intelligente dieren niet ? Bij welke mens is het begonnen: de Neanderthaler of nog eerder? Wat voor God en hemel krijgen Moslims en al die mensen uit allerlei andere religies te zien? Het zijn in feite onzinnige vragen, maar het is dan ook een in feite onzinnig verhaal. Dat geeft niet: het is met veel verhalen het geval die betekenis geven aan zinloze zaken: niet het verhaal is wáár, maar de inhoud. Het verhaal over het voortbestaan geeft betekenis aan deze dood, vooral voor de nabestaanden. Voor de stervende zelf is de zin, dat zij/hij dankbaar en hoopvol kan sterven. Dat is genoeg.

Vraag je nu naar de werkelijkheid, dan is het meest waarschijnlijke, dat mijn leven zo goed als dat van alle andere levende wezens met mijn dood ten einde is; mijn toestand zal zijn als die van (negen maanden) vóór mijn geboorte. Het is mooi geweest, dank u.

Zij die sterven in de hoop op Godsanschouwing worden niet teleurgesteld, want daarvoor is minstens nodig dat je er bent. Wij die achterblijven houden het beeld levend, want het biedt troost bij alle verdriet; dat hebben gelovige nabestaanden vóór op anderen.

En de rechtvaardigheidsbalans dan? Die is er niet. Het goede wordt tijdens het leven beloond of nooit; zorg dus dat je tijdig je weldoeners bedankt. Het kwaad van mensen en dieren dat aan vergelding ontsnapte, blijft ongewroken; zo is het leven. Na de dood heeft niemand er meer last van.

Als de hoop op loon in de hemel ooit mensen heeft verleid tot goede daden, dan is dat wel een povere motivatie. Voor angst voor de hel geldt hetzelfde. Wij handelen goed omdat wij mensen zijn, omdat wij elkaar liefhebben, omdat wij elkaar nodig hebben en op elkaar willen vertrouwen. Daar heb ik geen (Tien of meer) Geboden voor nodig, noch een Big Brother-god die mij voortdurend in de gaten houdt. Belonen of straffen, daar is God niet voor.

Aldus de weetbare werkelijkheid omtrent het leven na de dood.

Maar we zagen eerder: de weetbare werkelijkheid is niet de enige.

Wij mensen zijn in staat tot geloof in het ongeziene, tot vertrouwen zonder bewijs of redelijke grond.

Over wat we niet weten, kunnen we maar beter zwijgen.

Mijn idee over wat we niet weten staat naast het verhaal van hen die geloven en hopen op méér maar het verder ook niet weten.

Met hen deel ik het vertrouwen in Wat/Wie ons kleine weten teboven gaat.

8. Een beeld van God

Sinds in een diep verleden de mensen probeerden, betekenis te geven aan hun leven en de wereld rondom, hebben zij zich denkbeelden gevormd van hun goden. Deze beelden werden deel van allerlei culturen en bereikten langs omwegen uiteindelijk ons. Zo is ook het beeld gegroeid van onze enige God. Als wij het over God hebben, staan ons die uit het verleden overgeleverde denkbeelden voor ogen; we kunnen nauwelijks anders dan in die beelden over God denken. Zij tonen een Hoge Autoriteit buiten en boven ons, oorzaak van alle heil en onheil, die gehoorzaamheid aan zijn geboden eist en door overtredingen beledigd wordt, kortom een sterk uitvergroete menselijke (natuurlijk mannelijke) dictator met de trekken van een Byzantijnse keizer. In voorbije eeuwen zijn hem allerlei kwaliteiten toegedicht, soms in antwoord op toenmalige vragen. Hij heeft een ingewikkelde structuur gekregen van drie 'personen' waarvan er een ook mens is in de historische persoon Jezus. Wij spreken hem aan als onze Heer, maar krijgen nooit antwoord, hij moet gevreesd worden want hij straft en beproeft mensen naar willekeur wanneer het hem behaagt. En geprezen moet hij worden om zijn grootheid en om alle heil dat wij van hem verwachten. Want hij is ook de God van liefde en genade, onze Vader die troost en vergeeft, een God om lief te hebben. Ook deze goede god kennen wij alleen als beeld, als verhaal. We kunnen ons in geloof en blind vertrouwen voor hem buigen en worden dan beloond met een zoete vrede des gemoeds, maar deze lieve god is niet los verkrijgbaar van die andere. Met het complexe beeld van die ene god, die "iemand" boven ons, door mensen uit allerlei denksels samengesteld, zijn wij van jongs af aan vertrouwd. Maar er is grond genoeg voor twijfel of er wel zo'n god is. Een wijdverbreide twijfel.

We gaan te rade bij de Kerk en hopen daar een geloofwaardig beeld van God te krijgen; het tragische is dat de kerkelijke leer, de liturgie en verkondiging het oude beeld alleen maar bevestigen. Het gaat daar om een god waarin wij in onze cultuur nauwelijks meer kunnen geloven en die wij maar het best kunnen vergeten. Dat gebeurt dan ook op grote schaal. "God is dood" zegt men.. Nee: niet God is dood maar dit beeld van hem.

*

En laten we het nu eens echt over God hebben.

We blijven het drieletterwoord gebruiken maar proberen ons van alle oude misleidende beeldvorming te ontdoen. We gaan dus geen nieuwe god construeren die we begrijpen, want dan komt er weer een nieuw misleidend godsbeeld ten tonele om voor neer te knielen.

We starten bij de intuïtie van de mensen vanaf het begin, dat er meer dan de materie die wij waarnemen buiten ons, meer dan onze gedachten en gevoelens in ons: *ER IS GEEST*.

We moeten geen poging doen om dat begrip te duiden, want het is ongrijpbaar. Hooguit dit: De dingen en de ruimte tussen de dingen bestaan niet uit zichzelf maar worden van binnenuit beziel. Die bezieling noem ik God. **God is de bezieling van de ruimte.**

Elk ding, (mini of mega) elk bestaan (levend of levenloos) elke samenhang of samenwerking tussen het bestaande is een expressie van de geest die we God noemen. Hij is geen autoriteit boven of buiten ons maar de bezieling in ons. Door die geestelijke kracht blijven de dingen in stand en hangen ze samen (dat noemen we "schepping"), door die geest gedreven komt materie tot samenwerking en leven tot ontwikkeling. Evolutie is een functie van die ontwikkeling, mensen zijn er de voorlopige top van, toegerust met kwaliteiten waardoor wij actief kunnen meewerken aan de ontwikkeling van de schepping. Leven en evolutie ontstaan spontaan, van binnen uit, omdat ze beziel zijn. Alle levende wezens dragen deze bezieling naar de mate van hun geestelijke vermogens.

Tussen geboorte en dood zijn wij mensen dragers van de Godgeest en brengen die met vallen en opstaan tot gelding in de wereld; dat is de zin van ons bestaan. En na de dood? Ik stel mij voor, dat ikzelf als drager van de Geest dan ophoud te bestaan en dat de geest die in mij woonde terugkeert naar de bron. Toch een eeuwig leven? Ja, zij het niet persoonlijk maar als deel van de ene onmeetbare Geest.

Zolang ik leef, leeft God in mij als deel van de bezielde wereld en in de mensen die ik ontmoet. Hij inspireert mijn denken, motiveert mijn daden. Men zegt dat God Liefde is en dat betekent dat de geest in mij liefheeft. Omdat de geest Wijsheid is kan ik verstandig denken en doen. God die de bezieling van de wereld is, heeft in vele mensen liefde en wijsheid gewekt en daaruit is veel goeds voortgekomen.

Waar zou het kwaad vandaan komen? Een afwezigheid van de geest is moeilijk voorstelbaar. Misschien kunnen mensen de geest in hen ontkennen of overschreeuwen.

Zo zijn er vele vragen. We proberen die niet te beantwoorden, want dan ontstaat er weer een theologie en een godsbeeld. Het bovenstaande is maar een denkbeeld; niemand beweert dat het zo is. Wel kan ik me er iets bij voorstellen: Geest die alles van binnenuit bezielt en doet leven, die aanzet tot beweging, tot het aangaan van relaties, tot ontwikkeling van organisaties, op- en neergang, bloei en verval, geschiedenis. Geest die ik deel met anderen en die aldus de basis is van mijn sociaal geweten, die oproept tot humaniteit, tot deernis met medemensen, met dieren en de hele natuur want alles wordt door de Godgeest beziel. In God geloven wil dan zeggen: die bezieling erkennen als de binnenkant van alle dingen. en daaruit handelen. De "vruchten van de Geest" heet dat in een brief van Paulus, en dan worden er een stel deugden opgesomd (Galaten 5:22-26) *"Wanneer de Geest ons leven leidt, laten we dan de richting volgen die de Geest ons wijst"*.

Ik stel me die geest niet voor als een grote leider of bestuurder die het allemaal tevoren bedacht heeft en doet wat hij wil. In mijn idee lijkt God meer op een intrinsieke kracht die vanaf het begin in

alle dingen is. Teksten als "De geest des heren vervult heel de aarde", "Hemel en aarde zijn vol van hem" en "Ik zal er zijn op mijn wijze" helpen ons op weg. Ook de oude wijsheid dat wij mensen zijn geschapen naar Gods beeld en gelijkenis blijft actueel: wij zijn met heel de schepping deelgenoot in de Geest. De hindoes drukken een vergelijkbare gedachte uit met de formule *Brahma is atman*: de wereldgeest en de menselijke ziel zijn in wezen dezelfde, ze liggen in elkaars verlengde.

Ik doe geen poging het verder in te vullen, beducht voor de val van het zojuist verlaten godsbeeld. Wel mag ik bedenken wat dit idee voor mij betekent. Het feit dat ik leef maakt mij deelgenoot aan de geest die ik God noem. Als ik mij daarvan bewust ben, kan ik ermee in relatie staan, een intieme relatie want mijn binnenkant is mij zeer nabij. Ik denk dat meditatie die relatie verinnigt, maar dat gaat mij te hoog. Ik denk dat het ouderwetse "bidden" er aardig in de buurt kan komen, mits los van alle beelden die door de geijkte gebedsteksten worden opgeroepen. Sommige van die teksten kan ik misschien gebruiken als metaforen, tekens, die de geest in mij kunnen betekenen. Ik zal vooral moeten trachten mij open te stellen voor die geest in mij. Dat is niet eenvoudig want wij zijn kinderen van een rationele tijd; ons denken is sterk materieel en digitaal gericht: interessant is wat je kunt eten, meten en weten, de rest kun je vergeten. Deze benadering van zaken is kenmerkend voor de huidige westerse cultuur waar het godsgeloof zo zienderogen verdwijnt. Juist daar zijn nu de vernieuwende inzichten nodig. Echt nieuw zijn ze overigens niet: we vinden vergelijkbare gedachten al eeuwenlang in verschillende oosterse stromingen. Wanneer wij christenen het idee achter ons gelaten hebben dat wij de waarheid kennen, kunnen wij ons openstellen voor de rijkdom van gedachten van de anderen.

Anders denken: van harte aanbevolen.

*

Deze reeks Gedachten begon met de constatering, dat we weliswaar op sommige punten anders kunnen denken, maar dat veel van onze oude culturele traditie waard is behouden te blijven.

Misschien kan een nieuwe overdenking van het Gods-idee daaraan bijdragen.

Beelden van God zijn in de loop der eeuwen steeds weer opgekomen en verdwenen;

de Geest van God bezielt de mensen onveranderd vanaf het begin.

* *